

Wiesław T. Stefańczyk

Tendencje w polskiej fleksji werbalnej : (na przykładzie form czasu teraźniejszego czasowników zakończonych w bezokoliczniku na -ać)

Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 21, 251-258

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiesław T. Stefańczyk*

TENDENCJE W POLSKIEJ FLEKSJI WERBALNEJ (NA PRZYKŁADZIE FORM CZASU TERAŹNIEJSZEGO CZASOWNIKÓW ZAKOŃCZONYCH W BEZOKOLICZNIKU NA -AĆ)

Słowa kluczowe: czasownik, bezokolicznik, koniugacja, paradygmat odmiany

Streszczenie. Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy istnieje korelacja pomiędzy postacią bezokolicznika a odmianą czasownika w czasie teraźniejszym. Podstawę analizy stanowią dwa źródła leksykograficzne: *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego oraz *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. Dubisza, skąd wyekscerpowano łącznie około 23 000 leksemów werbalnych, w tym ponad 7000 zakończonych w bezokoliczniku na -ać. Z badań wynika, że zdecydowana większość czasowników z analizowanej grupy ma obecnie typ koniugacji -m, -sz. Odmianę -ę, -esz utrzymują jedynie czasowniki zakończone w bezokoliczniku na -bać, -pać, -otać. W języku potocznym leksemy te podlegają dalszym procesom wyrównawczym.

1. UWAGI WSTĘPNE

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytania, jakie czynniki tkwiące w wewnętrznej strukturze czasownika determinują jego typ odmiany w czasie teraźniejszym i przyszłym prostym, czy istnieje korelacja pomiędzy postacią bezokolicznika a typem odmiany czasownika, wreszcie – dlaczego znaczna grupa czasowników zmieniła (zmienia) paradygmat koniugacyjny.

Bazę materiałową stanowią dwa źródła leksykograficzne: *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (SJPDor.), rejestrujący ok. 25 000 czasowników, oraz *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. Dubisza (USJPDub.), zawierający ok. 23 000 leksemów werbalnych. Różnice ilościowe w obu analizowanych źródłach wynikają głównie z faktu, że SJPDor. – w przeciwieństwie do USJPDub. – uwzględnia wiele archaizmów, czasowników gwarowych, przestarzałych bądź odnotowanych w indywidualnych idiolektach literackich. Uwzględnienie

* reinhold5@interia.pl, Katedra Języka Polskiego jako Obcego, Centrum Języka i Kultury Polskiej w Świecie, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Jagielloński, ul. Grodzka 64, 31-044 Kraków.

obu źródeł, tj. wydawanego w latach 1958–1969 SJPDor. oraz opublikowanego w 2003 r. USJPDub., pozwoliło na wprowadzenie do artykułu aspektu porównawczego, tj. umożliwiło wskazanie dokonujących się zmian oraz procesów zachodzących w polszczyźnie w ciągu ostatnich dziesięcioleci. Przeprowadzenie badań ułatwiły indeksy *a tergo* oraz wersje elektroniczne obu słowników.

Niniejszy artykuł nawiązuje zarówno do monumentalnej monografii Witolda Śmiecha, ujmującej zagadnienie koniugacji diachronicznie (Śmiech 1967), jak i opracowań synchronicznych (Tokarski 1951, Kreja 1956, Laskowski 1998).

Na potrzebę opracowania korelacji pomiędzy formą infinitivu a paradygmatem odmiany zwracał uwagę Jan Fellerer (Fellerer 2008). Według niego uczący się języka polskiego jako obcego traktują bezokolicznik jako formę podstawową czasownika, podobnie jak mianownik liczby pojedynczej w wypadku imiennych części mowy.

W artykule stosowany jest tradycyjny podział na trzy koniugacje *-ę, -esz; -ę, -isz//-ysz* oraz *-m, -sz* (por. np. Klemensiewicz 1984). Tak zwana IV koniugacja *-em, -esz* jest zbiorem trzelementowym, który tworzą czasowniki *umieć, rozumieć, śmieć* (leksemy *wiedzieć, jeść* ze względu na archaiczną postać 3. osoby liczby mnogiej nie należą do tej grupy), (por. też Gładney 1963, Laskowski 1998). Autor wychodzi z założenia, że istnieją dwa różne tematy czasownika, w związku z tym inne czynniki implikują tworzenie form czasu teraźniejszego, inne czasu przeszłego. Podział na typy koniugacyjne na podstawie jednego tematu czasownika wiąże się z wielością paradygmatów i nie zawsze wspomaga proces glotto-dydaktyczny (por. Tokarski 1951, 1958, Mędak 1997, Saloni 2001).

Niniejszy artykuł obejmuje jedynie czasowniki zakończone w bezokoliczniku na *-ać*, tj. ok. 30% ogółu leksemów werbalnych. W przyszłości autor chciałby poddać analizie kompletną listę polskich czasowników, by wykazać prawidłowości w zakresie koniugacji i wskazać dokonujące się tendencje.

2. CZĘŚĆ ANALITYCZNA

2.1. Zagadnienia ogólne

Z przeprowadzonej analizy wynika, że czasowniki polskie mają następującą postać bezokolicznika:

a) *-ać*, np.: *dbać, działać, kopać, pytać, stawiać* – ok. 7000 leksemów; do grupy tej włączono czasowniki z sufiksem *-wać//-ewać*, np.: *dawać, oblewać, ogrzewać*, a także czasowniki jednosylabowe typu *chwiać, pisać, znać*, będące często wynikiem ściągnięcia;

b) *-ić//-yć*, np.: *nosić, prosić, mówić, życzyć, marzyć* – ok. 5700 leksemów, w tym czasowniki na *-aić, -eić, -oić*, np.: *przyzwyczaić, kleić, koić* oraz leksemy jednosylabowe typu *bić, ryć, wyć*;

c) *-ować*, np.: *kupować, zajmować, kołować, hamować, ładować* – ok. 5000 leksemów;

d) *-iwać//-ywać*, np.: *oszukiwać, wymachiwać, podsłuchiwać, wykonywać, ukazywać* – ok. 3 000 leksemów;

e) *-(n)ąć*, np.: *giąć, tonąć, płonąć, stanąć, kliknąć* – ok. 1200 leksemów;

f) *-eć*, np.: *tanieć, drożeć, łysieć, należeć, myśleć* – ok. 1000 leksemów.

Listę tę uzupełniają czasowniki na *-uć* typu *kuć, pruć, szczuć* – 13 leksemów podstawowych, czasowniki zakończone w bezokoliczniku na *-c, -ść, -źć* oraz czasowniki defektywne, np.: *móc, nieść, gryźć; trzeba, należy, wolno* – ok. 40 leksemów podstawowych.

Jak zaznaczono, czasowniki zakończone na *-ać* tworzą łącznie grupę ok. 7000 leksemów, co stanowi ponad 30% ogółu analizowanych form. Pozornie może się wydawać, że czasowniki te mają wszelkie możliwe typy odmiany, np. *trzymać* (*-m, -sz*), *pisać* (*-ę, -esz*), *spać* (*-ę, -isz*). Bliższa analiza wykazała jednak duże prawidłowości oraz żywe tendencje wyrównawcze, obecne zarówno w standardowej, jak i w potocznej polszczyźnie. W dalszej analizie zastosowano kryterium fonetyczne, uznając element konsonantyczny (jest nim najczęściej spółgłoska tematyczna), poprzedzający sufiks (element) *-ać*, za czynnik implikujący paradygmat koniugacyjny. W pierwszej kolejności poddane są analizie spółgłoski twarde, poprzedzające sufiks (element) *-ać*, a następnie stwardniałe i miękkie. Do analizy włączono także czasowniki jednosylabowe typu *tkać, znać, bać się, gnać, pchać*.

2.2. Sufiks (element) *-ać* poprzedzony spółgłoską twardą

Czasowniki na *-b-ać* tworzą grupę ok. 120 leksemów. Zdecydowana ich większość odmienia się według wzorca *-ę, -esz*, np.: *grzebać, dziobać, dziobać, rąbać, kolebać, skrobać, siorbać, skubać, dłuwać, dybać*. Z grupy tej należy wyłączyć cztery czasowniki, tj. *dbać, podobać się, bimbać, gdybać*, mające odmianę *-m, -sz*. Czasownik *bać się* odmienia się według paradygmatu *-ę, -isz*.

Czasowniki na *-d-ać* stanowią grupę ok. 250 leksemów. Zdecydowana ich większość odmienia się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *badać, gadać, biadać, siadać, opowiadać, nakładać, jadać, władać, padać, oglądać, żądać, fajdać, merdać*. Z grupy tej poza nieodmienną formą *widać* należy wykluczyć czasownik *dać* wraz z derywatami prefiksalnymi, mający archaiczną postać 3. osoby liczby mnogiej, oraz leksem *gwizdać*, odmieniający się w standardowej polszczyźnie według paradygmatu *-ę, -esz*.

Czasowniki na *-f-ać*, egzemplifikowane przez dwa leksemu podstawowe *cofać* (*się*), *ufać*, należą do koniugacji *-m, -sz*.

Czasowniki na *-g-ać* to grupa ok. 300 leksemów. Niemal wszystkie odmieniają się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *blagać, domagać się, pomagać, naciągać, osiągać, urągać, biegać, nalegać, dostrzegać, gęgać, ściągać, migać, czolgać, targać, drgać, rzygać, ślizgać się, wierzgać, dźgać*. Odmianę *-ę, -esz* utrzymuje w standardowej polszczyźnie czasownik *łgać*. Leksem *strugać* podlega dalszym procesom wyrównawczym, zastępując dawne formy *strużę, strużesz* postaciami *strugam, strugasz*, o czym decydują czynniki frekwencyjne.

Czasowniki na *-(c)h-ać* tworzą grupę ok. 230 leksemów. Niemal wszystkie odmieniają się według wzorca *-m, -sz*, np.: *wahać się, machać, tachać, wąchać, kichać, kochać, szlochać, pchać, buchać, niuchać, słuchać, dychać, czmychać, prychać, czyhać*. Z grupy tej poza nieodmiennym czasownikiem *słuchać* należy wyłączyć leksem *jechać*, mający osobliwy typ odmiany, tj. *jadę, jedziesz*.

Czasowniki na *-k-ać* stanowią grupę ok. 590 leksemów. Czasowniki te odmieniają się zasadniczo według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *stękać, jąkać się, uciekać, narzekać, zwlekać, nękać, czekać, unikać, pryskać, odzyskać, stukać, pukać, szukać, tykać, zamykać, brykać, pstrykać, tykać, czkać, pluskać, tkać*. W grupie tej odnotowano 9 czasowników, mających w standardowej polszczyźnie odmianę *-ę, -esz*, tj. *gdakać, skakać, krakać, klaskać, pluskać, głaskać, płukać, mlaskać, płakać*. W języku potocznym leksemy te poza czasownikiem *płakać* mają typ odmiany *-m, -sz* (por. też dawne *tczę, tczesz*).

Czasowniki na *-ł-ać* to grupa ok. 130 leksemów. Należą one zasadniczo do koniugacji *-m, -sz*, np.: *działać, siodłać, wikłać, memlać, zdołać, wołać, supłać, tytłać, ciulać, nasyłać*. Osobliwą odmianę w omawianej grupie ma jedynie homonimiczny leksem *ślać*, posiadający formy koniugacyjne *ślę, ślesz* oraz *ściełę, ścielesz*, o czym decydują czynniki semantyczne. Zarówno w standardowej, jak i potocznej polszczyźnie paradygmat *ściełę, ścielesz* jest zastępowany typem *-ę, -isz*, tj. *ściełę, ścielisz*, czemu towarzyszy zmiana postaci bezokolicznika na *ścielić*.

Czasowniki zakończone na *-m-ać* tworzą grupę ok. 100 leksemów. Większość z nich odmienia się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *mniemać, imać się, dumać, kumać, nadymać, trzymać, wyżywać*. Dawną odmianę *-ę, -esz* utrzymują czasowniki *łamać, kłamać, drzemać*, w tym przestarzały leksem *pojmać* oraz kolokwializmy *szamać, glamać*.

Czasowniki na *-n-ać* stanowią grupę ok. 230 leksemów. Wszystkie poza nieodmiennym czasownikiem *znać* (por. *znać było, znać będzie*) odmieniają się według wzorca *-m, -sz*, np.: *jednać, gnać, nacinać, naginać, zaklinać, zaczynać, poczynać, obrzynać, znać*.

Czasowniki na *-p-ać* to grupa ok. 280 leksemów. Niemal wszystkie utrzymują typ odmiany *-ę, -esz*, np.: *chlapać, ciapać, kapać, kłapać, łapać, chłapać, kłapać, człapać, drapać, sapać, kąpać, siepać, telepać, klepać, trzepać, chłipać, zipać, kopać, żłopać, szarpać, czerpać, ciupać, łupać, chrupać, tupać, łypać, sypać, szczypać*. Z grupy tej należy wyłączyć czasowniki *stąpać* i *ćpać*, mające typ odmiany *-m, -sz*. Izolowany czasownik *spać* odmienia się według wzorca *-ę, -isz*, o czym decydują czynniki historyczne.

Czasowniki na *-r-ać* stanowią grupę ok. 420 leksemów. Zdecydowana ich większość odmienia się według schematu *-m, -sz*, np.: *parać się, jarać, starać się, gderać, nabierać, zawierać, nacierać, ścierać, umierać, poniewierać, doskwierać, otwierać, uwierać, odzierać, gmerać, szperać, sterać, pożerać, grać, czochrać, uporać się, szurać, tyrać*, w tym leksemy *guzdrać się* i *szemrać*, zmieniające paradygmat koniugacyjny z *-ę, -esz* na *-m, -sz*.

Dawny typ odmiany *-ę, -esz* utrzymują cztery czasowniki, tj. *karać, żebrać, bazgrać, orać*. W języku potocznym czasowniki te podlegają dalszym procesom wyrównawczym, stąd obecność form typu *kara, żebra, bazgra, ora* (por. też Śmiech 1967).

Czasowniki *brać i prac* wraz z derywatami prefiksalnymi zachowują specyficzny typ odmiany *-ę, -esz*, tj. *bioreę, bierzesz, pioreę, pierzesz*.

Czasowniki na *-s-ać* tworzą grupę ok. 170 leksemów. Zasadniczy ich zrąb odmienia się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *dogasać, hasać, pasać, dąsać się, kąsać, płasać, wałęsać się, potrząsać, zwisać, kopsać, odsysać, umorusać*, w tym czasownik *ciosać*, który zmienił typ koniugacyjny z *-ę, -esz* na *-m, -sz*.

Dawną odmianę *-ę, -esz* utrzymuje sześć czasowników, tj.: *pisać, czesać, kołysać, krzesać, pasać, kasać, ssać*. Część z nich podlega dalszym procesom wyrównawczym, stąd obecność w języku potocznym form typu *przepasa się, krzesa, ssa*.

Czasowniki na *-t-ać i -ot-ać* stanowi grupa ok. 500 leksemów. Zdecydowana większość czasowników zakończonych na *-t-ać* odmienia się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *zamiatać, ugniatać, latać, bratać, swatać, krzątać się, sprzątać, pamiętać, pałętać się, pętać, witać, bełtać, narastać, sprostać, korzystać, huścić, pytać, chwytac, czytać, besztać*, w tym leksemy *lechtać i chlustać*, zmieniające typ odmiany z *-ę, -esz* na *-m, -sz*.

Z grupy tej należy wyodrębnić siedem leksemów utrzymujących w standardowej polszczyźnie odmianę *-ę, -esz*, tj.: *chleptać, świstać, plątać, deptać, dreptać, szeptać, chłostać*. W języku potocznym czasowniki te podlegają dalszym procesom wyrównawczym, przechodząc do koniugacji *-m, -sz*.

Izolowane czasowniki *stać i stać się* mają odrębny typ odmiany, tj. *staję, stajesz* oraz *stanę się, staniesz się*. Leksem *stać* ma także postać nieodmienną, np. w konstrukcji *stać kogoś na coś*.

Czasowniki zakończone na *-ot-ać* z wyjątkiem leksemów *motać i miotać* należą w standardowej polszczyźnie do koniugacji *-ę, -esz*, np.: *chrobotać, gęgotać, migotać, bulgotać, szwargotać, dygotać, jazgotać, druzgotać, rechotać, chichotać, gruchotać, laskotać, stukotać, łomotać, trzepotać, tupotać, mamrotać*. W języku potocznym wszystkie z nich mają typ odmiany *-m, -sz*. Należy podkreślić, że zmiany te nie są zjawiskiem nowym, lecz dokonują się w polszczyźnie od kilku stuleci (por. Śmiech 1967).

Czasowniki na *-w-ać (-aw-ać, -ew-ać)* to grupa ponad 600 leksemów. Zasadniczy ich trzon ma typ odmiany *-m, -sz*, np.: *napawać, spawać, zakrawać, miewać, wiewać, oblewać, nagrzewać, dojrzewać, gmatwać, zakuwać, wykluwać, spluwać, fruwać, czuwać, przeżuwać, suwać*.

Czasowniki *dawać, -znawać, stawać (się), rwać, zwać* wraz z wariantami prefiksalnymi mają zarówno w standardowej, jak i potocznej polszczyźnie typ odmiany *-ę, -esz*.

Czasowniki na *-z-ać* tworzą grupę ok. 130 leksemów. Część z nich odmienia się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *rzezać, pelzać, rozgryzać*, inne utrzymują odmianę *-ę, -esz*, np.: *kazać, mazać, wiżać, lizać, nizać*.

2.3. Sufiks (element) *-ać* poprzedzony spółgłoską stwardniałą

Czasowniki na *-c-ać* stanowi grupa ok. 300 leksemów. Wszystkie z nich odmieniają się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *odpłacać, macać, skracać, zawracać, potrać, rozniecać, uświęcać, rzucać, słycać, zaszczycać, kucać*.

Grupę czasowników na *-dz-ać* tworzy ok. 300 leksemów. Wszystkie z nich należą do koniugacji *-m, -sz*, np.: *dogadzać, chadzać, osadzać, nagradzać, zawadzać, rozsadzać, wyludzać, odchudzać, zawstydząć, obrzydzać, zohydzać*.

Czasowniki na *-ż-ać* tworzą grupę ok. 240 leksemów. Wszystkie bezwyjątkowo odmieniają się według wzorca *-m, -sz*, np.: *obnażać, obrażać, wdrażać, podwajać, zważać, obciążać, okrążyć, odświeżać, zwyciężyć, ubliżyć, zadłużyć, zawyżać*.

Grupę czasowników na *-rz-ać* stanowi ok. 250 leksemów. Wszystkie z wyjątkiem leksemu *grzać (się)*, mającego odmianę *-ę, -esz*, należą do koniugacji *-m, -sz*, np.: *nadarzać się, umarzać, tarzać się, wytwarzać, naprzykrzać się, rozjątrzać, oburzać się, wynurzać się*.

Czasowniki na *-sz-ać* to grupa ok. 240 leksemów. Wszystkie bezwyjątkowo odmieniają się według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *rozgłaszać, zapraszać, mieszać, wieszć, wyciszać, zwiększać, zmniejszać, ruszać, osuszać*.

Grupę czasowników na *-cz-ać* tworzy ponad 500 leksemów. Niemal wszystkie z nich odmieniają się według wzorca *-m, -sz*, np.: *wybaczać, wtlaczać, rozliczać, roztaczać, nasączać, wręczać, nauczać, przemieszczać, dopieszczać, uiszcząć, streszczać, zagęszczać, puszczać, oczyszczać, wykańczać*. Jedyne izolowany leksem *szczać* ma w standardowej polszczyźnie odmianę *-ę, -ysz*, w języku potocznym podlega dalszym procesom wyrównawczym, stąd formy z końcówkami *-m, -sz*.

Czasowniki na *-dz-ać* typu *odjeżdżać, odmóżdżać* odmieniają się według paradygmatu *-m, -sz*.

Czasowniki na *-l-ać* stanowią grupę ok. 550 leksemów. Zdecydowana ich większość ma typ koniugacyjny *-m, -sz*, np.: *obalać, ocalać, kalać, zezwalać, udzielać, zmyślać, walać się, rozczulać, rozpylać*. Leksemy *mamlać, chlać, paplać* oprócz dawnych form z końcówkami *-ę, -esz* odmieniają się też według wzorca *-m, -sz*.

Jedynie czasownik *lać* oraz przestarzały leksem *kaszlać* wraz z derywatami prefiksalnymi utrzymują typ odmiany *-ę, -esz*.

Czasowniki na *-j-ać* tworzą grupę ok. 280 leksemów. Należą one zasadniczo do koniugacji *-m, -sz*, np.: *bajać, kajać się, wpajać, pijać, zaklejać, ubijać, rozwijać, bujać*. Jedyne cztery leksemy, tj. *krajać, tajać, lajać, ziajać* utrzymują dawną odmianę *-ę, -esz*, przy czym dwa ostatnie mają w potocznej polszczyźnie również formy z końcówkami *-m, -sz*.

2.4. Sufiks (element) *-ać* poprzedzony spółgłoską miękką

Czasowniki na *-bi-ać* to grupa ok. 110 leksemów. Wszystkie z nich odmieniają się bezwyjątkowo według paradygmatu *-m, -sz*, np.: *ozdabiać, osłabiać, odraabiać, schlebiać, wgłębiać się, wścibiać*.

Czasowniki na *-fi-ać* reprezentowane przez izolowany leksem *trafić* wraz z wariantami prefiksalnymi *na-*, *u-*, *przy-* mają typ odmiany *-m*, *-sz*.

Czasowniki na *-pi-ać* stanowią grupę ok. 150 leksemów. Wszystkie z nich z wyjątkiem czasownika *piąć*, mającego odmianę *-ę*, *-esz*, należą do koniugacji *-m*, *-sz*, np.: *przegapiać*, *oblapiać*, *zatapiać*, *nalepiać*, *czepiać się*, *wszczepiać*, *skupiać*, *ogłupiać*, *sypiać*.

Czasowniki na *-wi-ać* tworzy grupa ok. 390 leksemów. Niemal wszystkie odmieniają się według paradygmatu *-m*, *-sz*, np.: *wybawiać*, *ułaskawiać*, *odmawiać*, *odprawiać*, *stawiać*, *roztkliwiać*, *uwrażliwiać*, *podziwiać*, *zabarwiać*, *dożywiać*. Jedynie leksemy *wiać* i *chwiać się* zarówno w standardowej, jak i potocznej polszczyźnie utrzymują odmianę *-ę*, *-esz*.

Czasowniki na *-mi-ać* to grupa ok. 50 leksemów. Wszystkie z nich oprócz leksemu *śmiać się*, mającego odmianę *-ę*, *-esz*, należą do koniugacji *-m*, *-sz*, np.: *dokarmiać*, *poskramiać*, *zawiadamiać*, *oznajmiać*, *odplamiać*, *uruchamiać*, *wyolbrzymiać*, *ujarzmiać*.

Czasowniki na *-ci-ać* egzemplifikuje izolowany leksem *ciupciać* wraz wariantami prefiksalnymi *po-*, *wy-*, odmieniający się według paradygmatu *-m*, *-sz*.

Czasowniki na *-dzi-ać*, reprezentowane przez leksemy *dziać się* i (*w-*, *o-*, *przyo-*, *na-*) *dziać* wraz z derywatami prefiksalnymi utrzymują dawny typ odmiany *-ę*, *-esz*.

Czasowniki na *-ni-ać* stanowią grupę ok. 550 leksemów. Wszystkie z nich odmieniają się bezwyjątkowo według wzorca *-m*, *-sz*, np.: *ganiać*, *nakłaniać*, *zaślaniać*, *rozdrabniać*, *uobecniać*, *oceniać*, *zmieniać*, *utleniać*, *utajniać*, *uwalniać*, *uogólniać*, *wyczyniać*, *udźwięczniać*, *rozróżniać*.

Grupę czasowników na *-si-ać* tworzą cztery leksemy podstawowe. Czasowniki te poza leksemem *siać*, mającym odmianę *-ę*, *-esz*, należą do koniugacji *-m*, *-sz*, por. *zalesiać*, *siusiać*, *papusiać*.

Czasowniki na *-zi-ać* tworzy grupa trzech leksemów podstawowych: *odżelaziać* (*od-*, *roz-*) *gałęziać*, *ziać*. Dwa pierwsze mają typ koniugacyjny *-m*, *-sz*, natomiast leksem *ziać* utrzymuje historyczny typ odmiany *-ę*, *-esz*.

3. WNIOSKI

Przedstawiona wyżej analiza prowadzi do następujących wniosków:

a) Istnieje wysoki stopień korelacji pomiędzy postacią bezokolicznika a odmianą czasownika w czasie teraźniejszym i przyszłym prostym. Zdecydowana większość leksemów werbalnych zakończonych na *-ać* odmienia się według paradygmatu *-m*, *-sz*, np.: *siadać*, *czytać*, *ścierać*, *wręczać*, *czepiać się*, w tym czasowniki jednosylabowe typu *tkać*, *znać*, *grać*, *pchać*, *gnać*, *czkać*.

b) Koniugacja *-ę*, *-esz* utrzymuje się dość konsekwentnie jedynie w grupie czasowników zakończonych na *-b-ać*, *-p-ać* i *-ot-ać*, np.: *grzebać*, *dlubać*, *skubać*, *chlapać*, *drapać*, *kopać*, *szczebiotać*, *migotać*, *mamrotać*. W języku potocznym czasowniki na *-ot-ać* podlegają dalszym procesom wyrównawczym, stąd obecność form z końcówkami *-m*, *-sz*.

c) Czasownikom zakończonym na -ać poza izolowanymi leksemami *bać się, stać, spać, szczać* obca jest koniugacja -ę, -isz// -ysz.

Wskazanymi regułami nie można objąć ok. 70 leksemów podstawowych. *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej* uwzględnia 30 tego typu leksemów. Grupę tę tworzą czasowniki: *dać, podobać się, dbać, miotać (się); bać się, spać, stać; jechać, skakać, płakać, kłamać, łamać, drzemać, brać, pracować, pisać, plątać się, deptać, szeptać, stać się, dawać, -znawać, stawiać (się), rwać, zwać (się), kazać, wiązać (się), wiać, śmiać się, dziać się, siać* (*Słownik frekwencyjny...* 1990).

Znaczna część analizowanych leksemów w języku potocznym zmienia paradygmat odmiany z pierwotnego -ę, -esz na -m, -sz, np.: *gwizdać, klaskać, pluskać, deptać, żebrać*. Paradygmat -m, -sz – w przeciwieństwie do koniugacji -ę, -esz – jest prostszy, ponieważ jest wolny od alternacji spółgłoskowych. W związku z dokonującymi się procesami część czasowników ma dwa typy odmiany: wzorcowy z końcówkami -ę, -esz i użytkowy z końcówkami -m, -sz.

BIBLIOGRAFIA

- Fellerer J., 2008, *Kilka uwag o płaskiej koncepcji gramatyki języka polskiego jako obcego*, [w:] *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego u progu XXI wieku*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Kraków, s. 91–101.
- Gładny F.Y., 1963, *Próba ekonomicznego opisu morfologii czasowników w języku polskim*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, nr 22, s. 55–61.
- Klemensiewicz Z., 1984, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa.
- Kreja B., 1956, *Czasowniki z sufiksem -nąć*, „Język Polski”, nr 34, s. 285–289.
- Laskowski R., 1998, *Czasownik*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa, s. 225–269.
- Mędak S., 1997, *Słownik form koniugacyjnych czasowników polskich*, Kraków.
- Saloni Z., 2001, *Czasownik polski. Odmiana. Słownik*, Warszawa.
- Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej PAN*, 1990, pod red. I. Kurcz i in., Kraków.
- Słownik języka polskiego PWN*, 1958–1969, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa.
- Śmiech W., 1967, *Rozwój form czasu teraźniejszego czasowników w języku polskim*, Łódź.
- Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, 2003, pod red. S. Dubisza, Warszawa.
- Tokarski J., 1951, *Czasowniki polskie. Formy, typy, wyjątki. Słownik*, Warszawa.
- Tokarski J., 1958, *Czasownik*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa.

Wiesław T. Stefańczyk

TENDENCIES IN THE POLISH VERBAL INFLECTION (BASED ON THE EXAMPLE OF THE PRESENT TENSE FORMS OF VERBS ENDING IN -ĄĆ IN THE INFINITIVE)

Keywords: the verb, the infinitive, conjugation, conjugational paradigm

Summary. The paper attempts to find the answer to the question to what extent the inflection of the verb in the present tense is predictable on the basis of the form of its infinitive. The conducted research demonstrates that there exists a very high degree of correlation between the form of the infinitive and the conjugational paradigm. The verbs which end in *-ać* in the infinitive have an almost 98 percent predictable conjugational type.